

Krystyna Szawlowska

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Od kursów korespondencyjnych do e-learningu akademickiego. Przeszłość i teraźniejszość nauczania na odległość

Koncepcja nauczania na odległość jest przynajmniej tak stara, jak sztuka pisania. Przykład nauczania za pomocą listów znajdziemy w Biblii, w której znajdują się listy Świętego Pawła Apostoła, skierowane do członków odległych wspólnot chrześcijańskich. W Biblii znajdziemy również dowody na docierające z powrotem do nauczyciela informacje zwrotne, jak Tytus¹ i Tymoteusz².

Historia nauczania na odległość

W historii nauczania zdalnego zmieniały się nośniki zapisu, sposoby i techniki komunikacji, skracał się czas konieczny na dotarcie informacji od nauczyciela do ucznia i z powrotem. Biorąc pod uwagę technologię a także medium komunikacyjne, okres rozwoju edukacji na odległość można podzielić na przynajmniej pięć generacji.

---

¹ 2 Kor 7.

² 1 Tes 3.

Pierwsza generacja: model korespondencyjny

20 marca 1728 r. nauczyciel stenografii, Caleb Phillips, zamieścił w gazecie ogłoszenie o treści: „ktokolwiek w całym kraju pragnący uczyć się tej sztuki, może, otrzymując kilka przesłanych lekcji tygodniowo, być tak znakomicie nauczony, jak mieszkańcy Bostonu”. Gazeta nazywała się *Boston Gazette*, zaś to wydarzenie i tę datę przyjmuje się za symboliczny początek nowego zjawiska – nauczania zdalnego.³

W 1776 roku, a więc niewiele później, Uniwersytet Krakowski ogłosił prowadzenie korespondencyjnych *Kursów zawodowych dla rzemieślników*. W ślad za Krakowem, Warszawa w roku 1779 rozpoczęła wykłady z fizyki dla osób spoza uczelni.⁴

W Anglii, począwszy od 1840, korespondencyjne kursy stenografii prowadził w Anglii sir Izaak Pitman. Przygotował on własne materiały dydaktyczne, kartki papieru przypominające widokówki. Uczestnicy kursu na te kartki przepisywali (za pomocą stenografii) niewielkie fragmenty Biblii, które wysyłali nauczycielowi do oceny. Pitman oceniał wykonanie zadań, notował swoje uwagi na kartkach z wykonaną pracą i odsyłał je ponownie do studentów. Kiedy założona liczba zadań została wykonana w sposób zadowalający, student otrzymywał list potwierdzający pozytywne ukończenie kursu.⁵

Od 1843 roku kursami zarządzało Korespondencyjne Towarzystwo Fonograficzne (Phonographic Correspondence Society), które następnie przekształciło się w Sir Isaac Pitman Correspondence College.⁶

W 1856 roku Francuz Charles Toussaint i Niemiec Gustav Langenscheidt założyli w Berlinie korespondencyjną szkołę językową,

---

³ Zob. B. Holmberg, *The Evolution of the Character and Practice of Distance Education*, Open Learning, June 1995, tłumaczenie własne.

⁴ Mirosław J. Kubiak, *Wirtualna edukacja po polsku*, <http://www.computerworld.pl/news/282183/Wirtualna.edukacja.po.polsku.html> [2017-11-09].

⁵ Zob. B. Holmberg, *The Evolution of the Character and Practice of Distance Education*, Open Learning, 1995.

⁶ Zob. B. Holmberg, *The Evolution, Principles and Practices of Distance Education*, Oldenburg 2005, s. 14.

która obejmowała zasięgiem Europę. Uczniowie nie mieli otrzymywać informacji zwrotnych do wykonywanych zadań, ale byli zachęceni do zadawania pytań. Jednocześnie wraz ze szkołą, Gustav Langenscheidt zajmował się jednocześnie wydawaniem słowników i rozmówek, wydawnictwo Langenscheidt działa do dziś.⁷

W 1873 r. córka harwardzkiego profesora, Anna Eliot Ticknor oraz William Rainer Harper, założyli w Bostonie pierwszą korespondencyjną szkołę o nazwie: Towarzystwo do Popierania Nauki w Domu (ang. *The Society to Encourage Study At Home*). W tej szkole opracowano metodę wymiany informacji nauczycieli i studentów oraz studentów między sobą. Nauczyciele podawali listy lektur, przygotowywali materiały do czytania oraz testy sprawdzające. Struktura zakładała cykliczny, co miesięczny kontakt. Kursanci korespondowali z nauczycielami i ze sobą nawzajem. Szkoła miała sześć wydziałów: Historii, Nauki, Sztuki, Literatury, Języka francuskiego i Języka niemieckiego, w ramach których nauczano 24 przedmiotów. Do śmierci założycielki w 1897 roku, szkołę ukończyło około tysiąca studentów. Z racji aktywności założycielki w dziedzinie zdalnej edukacji oraz niewątpliwego sukcesu szkoły, Annę Eliot Ticknor nazywa się czasem „matką” szkolenia na odległość.⁸

Uniwersytety zaczęły stosować edukację korespondencyjną w roku 1858r. The University od London otworzył program niestacjonarny (External Programme), aby umożliwić zdobycie dyplomu uniwersyteckiego osobom, które nie mogą przybyć na miejsce i studiować stacjonarnie.⁹

W USA, w 1874 roku, Wesleyan University w Illinois rozpoczął nauczanie na odległość, oferując zarówno studia licencjackie, jak i magisterskie.¹⁰

---

⁷ K. Farnsworth, T. Bevis, *A Fieldbook for Community College Online Instructors*, Amer. Assn. of Community Col, 2006, s. 6.

⁸ Zob. B. Holmberg, *The Evolution of the Character and Practice of Distance Education*, Open Learning, June 1995.

⁹ Tamże.

¹⁰ K. Farnsworth, T. Bevis, *A Fieldbook for Community College Online Instructors*, Amer. Assn. of Community Col, 2006, s. 6.

W 1884 William Rainer Harper, bazując na swych wcześniejszych doświadczeniach z Bostonu, zainicjował The Hebrew Correspondence School. Oferowała ona w ciągu roku czterdzieści korespondencyjnych lekcji, zawierających materiały do przyswojenia i zadania do wykonania. Zadania były odsyłane do sprawdzenia, a potem wracały wraz z uwagami sprawdzającego do studenta. Opłata wynosiła 10 dolarów rocznie, płatne w półrocznych ratach z góry. I chociaż każdy student mógł wykonywać zadania tak szybko lub tak wolno, jak chciał, nie wykonanie w ciągu roku zakładanej ilości lekcji było winą studenta i w przypadku przedłużenia należało ponownie wnieść opłatę. Zwolnienia lekarskie nie były brane pod uwagę.¹¹ Jego działania w kierunku edukacji na odległość, zwłaszcza wdrożenie modelu nauczania zdalnego w dynamicznie zarządzanym przez niego University of Chicago, spowodowało, że był nazywany „ojcem zdalnej edukacji”¹²

Nauczanie na odległość podjęto również w Cornell University, w kampusie założonym w Ithaca, Nowy Jork. Grupa założycielska tej sekcji składała się z 32 profesorów z różnych wydziałów szkół wyższych i uniwersytetów, w tym Harvard (Johns Hopkins) i University of Wisconsin. W 1883 nowy, nowy instytut Chautauqua tego uniwersytetu został dopuszczony do nadawania stopni na podstawie nauki korespondencyjnej.¹³

Pierwszy raz termin edukacja na odległość (ang. *distance education*), został użyty w katalogu wydanym przez University of Wisconsin na lata 1889-1890.¹⁴

W tym samym czasie Thomas J. Foster, ekspert w zakresie górnictwa i bezpieczeństwa górniczego, we współpracy z The Colliery En-

---

¹¹ O założeniach szkoły można przeczytać w publikacji Hebraica, wydanej przez The University of Chicago Press Journal. Numer 2, datowany na październik 1884, zawierający cele powstania Szkoły, jest dostępny pod adresem: http://www.jstor.org/stable/527124?seq=1#page_scan_tab_contents [2017-11-08].

¹² K. Farnsworth, T. Bevis, *A Fieldbook for Community College Online Instructors*, Amer. Assn. of Community Col, 2006, s. 6.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże, s. 7.

gineer School of Mines w Wilkes-Barre, Pensylwania, zaczął oferować kursy w zakresie górnictwa do studiowania w domu. Projekt jednak spotkał się z krytyką, co spowodowało, że szkoła zmieniła nazwę na International Correspondence School.¹⁵

W 1894, w Berlinie powstał Rustinches Fern Lehrinstitut, którego zadaniem było przygotowanie kandydatów na wyższe uczelnie za pomocą kursów korespondencyjnych. W tym samym czasie i z tą samą funkcją, powstał w Oksfordzie Diploma Coresspondence College – obecnie Wolsey Hall.

W 1898 Szwed Hans S. Hermod założył korespondencyjną szkołę swojego imienia, której celem było pomoc studentom opuszczającym się w nauce, jeśli nie mogli uczęszczać na lekcje. Początkowo nauczanie prowadzono w zakresie języka angielskiego. Ta forma nauczania spodobała się odbiorcom na tyle, że wkrótce program rozszerzono o księgowość, prowadzenie korespondencji w języku niemieckim, pisanie i arytmetykę. Szkoła dzięki sprawnej akcji popularyzatorskiej, była szeroko znana i wkrótce oferowała kursy z programu studiów wyższych, szkół średnich, a także z edukacji pozaszkolnej.¹⁶

Szkołę Hermonda odwiedził norweski naukowiec, Ernst G. Mortensen, który na jej wzór założył w 1914 r. Norsk Korrespondanseskole, pierwszą instytucję zajmującą się nauczaniem na odległość w Norwegii. W pierwszym roku miała 125 uczniów, 15 lat później już 9000, w tym uczniowie szkół średnich. Szkoła kształciła w 40 obszarach (między innymi w zakresie przedsiębiorczości, sił zbrojnych i floty handlowej), prowadziła zarówno teoretyczne, jak i praktyczne zajęcia, miała uprawnienia do przeprowadzania egzaminów. Do wybuchu II wojny światowej liczba uczniów przekroczyła 50.000.¹⁷

---

¹⁵ Tamże, s. 7.

¹⁶ Hans S Hermod, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12922>, szwedzki słownik biograficzny (art. Sven Em Ohlon), w języku szwedzki [2017-11-09].

¹⁷ Tveterås, Egil. (2009, 13 lutego). Ernst G Mortensen. W norweskim słownictwie biograficznym. Źródło: 9 listopada 2017 r., https://nbl.snl.no/Ernst_G_Mortensen [2017-11-09].

Polska, będąc przez cały wiek XIX pod zaborami, dorobiła się swoistej formy zdalnej edukacji w postaci Uniwersytetu Latającego. Były to, organizowane od 1882 roku konspiracyjne kursy dla kobiet. Jedną ze słuchaczek, Jadwiga Szczawińska-Dawidowa, doprowadziła do powstania jednego programu nauczania, jednolitej struktury nauczania i od tego czasu kursy mogły nosić miano Uniwersytetu. Studia na nim trwały 5-6 lat i obejmowały: nauki społeczne, filologiczno-histeryczne, pedagogikę i nauki matematyczno-przyrodnicze. Wykładowcy, wśród których znajdowali się wybitni naukowcy, gwarantowali naukę na najwyższym poziomie. Uniwersytet nie miał stałej siedziby, miejsca nauki stale zmieniano; stąd nazwa i możliwość zaliczenia do instytucji prowadzącej nauczanie zdalne. W ciągu 20 lat działalności, uniwersytet ukończyło około 5000 studentów, głównie kobiet, choć wysoki poziom nauczania przyciągał również mężczyzn. Wśród absolwentek znalazła się późniejsza noblistka, Maria Skłodowska-Curie.¹⁸

Liczne źródła, opisując historię nauczania na odległość w Polsce¹⁹, wymieniają Towarzystwo Kursów Akademickich dla Kobiet jako instytucję, prowadzącą edukację korespondencyjną. Dociekliwe przeszukiwanie źródeł udostępnionych w Internecie doprowadziły autorkę do takiego Towarzystwa, które powstało w 1896r. we Lwowie, przy Uniwersytecie Lwowskim Jana Kazimierza. Zostało zawiązane przez profesorów tego Uniwersytetu, a pierwszym prezesem został Radca Dworu dr Ludwik Ćwikliński. Wykłady z różnych gałęzi wiedzy cieszyły się dużą frekwencją pań. Wykłady były wydawane drukiem.²⁰

Choć edukacja zdalna dawno ewoluowało poprzez kolejne generacje, nauczanie korespondencyjne istnieje do tej pory. Otóż w 1990 roku dwóch Holendrów, Johannes Huijnk i Gerardus van Hezewijk, przeprowadziło w Polsce badania rynku, z których wynikała otwartość i zapotrzebowania na edukację tą drogą. W 1991 roku otworzyli

¹⁸ http://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Uniwersytet_Lataj%C4%85cy [2017-11-09].

¹⁹ Jak choćby K. Karauda, *Historia w perspektywie edukacji zdalnej (distance learning 'u – DL)* w UMCS IK „Kultura i Historia” nr 1/2001, s. 26.

²⁰ *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*, s. 73, dostęp on-line. <https://archive.org/details/kronikauniwersy00lwowgoog> [2017-11-09].

w Poznaniu firmę pod nazwą Europejska Szkoła Kształcenia Korespondencyjnego (ESKK), która rok później została wpisana do ewidencji placówek oświatowych. Pierwszym kursem korespondencyjnym był język angielski dla początkujących. Kurs ten do tej pory cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem. Oprócz tego szkoła oferuje liczne inne kursy językowe oraz kursy z innych dziedzin – zawodowe, hobbistyczne, księgowo i inne. Nauka za pośrednictwem poczty jest wciąż w ofercie tej instytucji...²¹

II generacja: model multimedialny - technologie audio i wideo

Początek XX wieku przyniósł nowe, ekscytujące wynalazki, jak pierwsze aparaty projekcyjne (zwane wdzięcznie latarnią czarnoksięską, ang. *lantern slide*) oraz ruchome obrazki, czyli film. Thomas Edison prorokował, że w ciągu 10 lat cała edukacja zmieni się kompletnie dzięki technologii. Jego oczekiwania okazały się być przedwczesne, jednak dają pojęcie, jak ochoczo instytucje szkoleniowe dostrzegły możliwość wykorzystania technologii.²²

W latach dwudziestych XX wieku pojawiło się radio edukacyjne. Przekaz od nauczyciela do ucznia stał się żywa i bardziej realna, choć od ucznia wymagała dostosowania się do czasu audycji. Pierwsze uniwersyteckie kursy radiowe wprowadził Uniwersytet Stanu Iowa. Rząd federalny USA w latach 1918-1946 ponad 200 licencji na rozpowszechnianie audycji radiowych z zamysłem rozwoju zdalnej edukacji drogą radiową. Pomimo jednak dużego entuzjazmu nauczycieli, technologia ostatecznie nie przyciągnęła spodziewanej szerokiej liczby odbiorców i w roku 1940 tylko kilka instytucji oferowało radio edukacyjne.²³ Ina-

²¹ <https://eskk.pl> [2017-11-09].

²² K. Farnsworth, T. Bevis, *A Fieldbook for Community College Online Instructors*, Amer. Assn. of Community Col, 2006, s. 8.

²³ Tamże.

czej niż w USA, radio edukacyjne w ciągu dziesięciu lat bardzo rozpowszechniło się na rozległych, słabo zaludnionych obszarach Australii.²⁴

W latach czterdziestych do edukacji wkroczyła telewizja. Wcześniej, w 1932, wspomniany już wyżej Uniwersytet Stanu Iowa zaczął eksperymenty z transmitowaniem kursów poprzez telewizję, w 1945 zainicjował pierwszą Telewizję edukacyjną. Do roku 1948 w już pięć ośrodków zajmowało się kształceniem w takiej formie. W 1952r. wydzielono w USA pasmo telewizyjne dla celów edukacji, co umożliwiło powstanie wielu telewizji edukacyjnych. Wówczas szkoły (w USA) zaczęto wyposażać w telewizory.²⁵ W 1959 r. w Chicago rozpoczęto emisję telewizyjnego programu edukacyjnego Sunrise Semester. Nauczyciel występował przed kamerą, uczniowie w klasach oglądali go na ekranach telewizorów, w ten sposób prowadzono zajęcia akademickie na szeroka skalę.²⁶

W Polsce w latach 1966-1971 emitowano programy Politechniki Telewizyjnej, której nauczanie obejmowało przygotowanie kandydatów na wyższe uczelnie. W 1969 roku brytyjski Open University wprowadził nauczanie na odległość w szkolnictwie wyższym i po dziś nauczanie na odległość jest główną formą dydaktyczną tej instytucji.²⁷

Telewizja edukacyjna eksperymentowała z biernym i czynnym sposobem nauczania. Według S. Juszczyka „Bierna telewizja edukacyjna to rozpowszechniane nagrane kasety wideo z programami dydaktycznymi lub emisja telewizyjna. Natomiast w telewizji interaktywnej uczestnicy procesu komunikacji mogą się nawzajem widzieć i słyszeć.”²⁸

Telewizja interaktywna stawiała nowe wyzwania przed uczniami i studentami. Użycie przekazu wizualnego kusiło edukatorów do sto-

---

²⁴ Zob. A. Herba, *Nauczanie na odległość – wczoraj i dziś*, „Nauczyciel i Szkoła” 3-4 (44-45), 2009.

²⁵ G. Olszanowski, *Moodle – platforma Open Source dla wspomagania kształcenia na odległość*, <http://kis.pwshelm.pl/publikacje/IV/Olszanowski.pdf>, [2017-11-09].

²⁶ Zob. A. Herba, *Nauczanie na odległość – wczoraj i dziś*, „Nauczyciel i Szkoła” 3-4 (44-45), 2009.

²⁷ Tamże.

²⁸ S. Juszczyk, *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*, Multimedialna Biblioteka Pedagogiczna, Toruń 2002, s. 125.

sowania analogii nauczania za pomocą telewizji do edukacji stacjonarnej. Wymagało to szczególnych umiejętności od nauczyciela, w tym radzenia sobie z technologią i dostosowania się do telewizji, gdzie liczył się sposób ubioru „przyjazny” dla kamery, język, ciało, gesty, ton głosu „przyjazny” dla mikrofonu. Podejmowano próby nauczania „dwustronnego”, gdzie uczniowie z nauczycielem kontaktowali się telefonicznie w czasie trwania programu. Jednak brak kontaktu wzrokowego utrudniał pracę nauczycielowi, którego efektywność pracy częściowo zależy od sygnałów wizualnych, jak wyraz twarzy i gesty. Nauczyciele musieli dostosować własny sposób przekazu – mówić wolno i wyraźnie artykułować słowa, robić częste przerwy aby włączyć studentów w dyskusję, pamiętać o podsumowaniach w zakresie przekazywanego materiału oraz zwracać się do studentów po imieniu, co miało integrować grupy studentów.²⁹

Również studenci musieli podejmować wysiłek uczenia się różny w istocie od uczestnictwa w kursach stacjonarnych. Przede wszystkim uczestnictwo u kursie zdalnym wymaga wyższego poziomu motywacji, ale ten czynnik jest taki sam na każdym poziomie i w każdej generacji nauczania zdalnego. Jednak w przypadku telewizji dydaktycznej musieli pracować w tempie i czasie narzuconym przez nauczycieli, a zatem proces był, przynajmniej częściowo, synchroniczny. Jednak dzięki temu mieli możliwość poznawania się wzajemnie (pomimo kontaktu bardzo zapośredniczonego).³⁰

---

²⁹ S. Hodge-Hardin, *Interactive Television in the Classroom: A Comparison of Student Math Achievement Among Three Instructional Settings*, s. 4.

³⁰ Tamże.

III generacja: model synchroniczny - telewizja i transmisja satelitarna komunikacja synchroniczna, telekonferencje i wideokonferencje

W lipcu 1962r. Telstar 1, amerykański satelita telekomunikacyjny został umieszczony na orbicie ziemskiej. Symbolicznie zapoczątkowało to nową generację nauczania zdalnego, chociaż ten akurat satelita latał za nisko. Wymagał więc silnych anten, ciągła komunikacja była na początku niepraktyczna. Jednak szybko pojawiły się kolejne, umieszczone na orbicie w odległości 22.000 mil, co umożliwiło dwustronne telekonferencje i wideokonferencje. Technologia początkowo ograniczała przekaz do jednostronnego video i dwustronnego audio, ale szybko dwustronne wideokonferencje stały się zjawiskiem powszechnym.³¹

Nie inaczej było w edukacji. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. duże ośrodki akademickie, jak np. Uniwersytet Alaski, chętnie korzystały z tej formy przekazu treści, udostępniając kursy akademickie przez łącza satelitarne innym ośrodkom edukacyjnym.³²

Pomimo, że technologia satelitarna spowodowała prawdziwy eksplorację możliwości nauczania na odległość, generacja ta jest zwykle w opracowaniach traktowana bardzo zdawkowo. Stanowiła wprawdzie znaczące udoskonalenie modelu opartego na telewizji, ale nie przyniosła nowego medium przekazu.

IV generacja: model asynchroniczny – nauczanie wspomagane komputerem

Nowością były za to komputery domowe. Wraz z ich pojawieniem się na rynku, zaczęto produkować programy edukacyjne. Były one wydawane na dyskietkach i płytach do odtwarzania na komputerze.

---

³¹ K. Farnsworth, T. Bevis, *A Fieldbook for Community College Online Instructors*, Amer. Assn. of Community Col, 2006, s. 8.

³² Zob. A. Herba, *Nauczanie na odległość – wczoraj i dziś*, „Nauczyciel i Szkoła” 3-4 (44-45), 2009.

Dzięki włączeniu maszyny do projektowania kursów, możliwe stały się proste interakcje, na przykład weryfikacja odpowiedzi, co umożliwiło natychmiastową informację zwrotną. Kursy często powielano sprzedając jednocześnie i podręcznik i dyskietkę. Nauczanie z wykorzystaniem komputera nazywa się CBT (ang. Computer Based Training).³³

Popularność zyskała komunikacja poprzez e-mail, umożliwiająca przy prowadzeniu nauczania na odległość przysyłanie zadań oraz rozwiązań pomiędzy nauczycielem i uczniem. Pod koniec XX w. powszechny dostęp do Internetu był już możliwy, ale mała przepustowość łączy i niebagatelny koszt dostępu, zależny od ilości przesyłanych i odbieranych danych był barierą w przysyłaniu większych plików, które lepiej było przekazywać na fizycznych nośnikach.

V generacja: model oparty o sieci komputerowe - e-learning

Upowszechnienie dostępu do Internetu oraz dalsze obniżenie cen komputerów umożliwiło rozwój nauczania wspomaganego przez Internet, które określano skrótem WBT (ang. Web Based Training). Z czasem pojawiła się i ugruntowała nazwa e-learning, jako szczególna odmiana nauczania na odległość, w której medium przekazu jest Internet, a narzędziem dydaktycznym komputer wraz z zainstalowanymi na nim aplikacjami. Nauczanie z wykorzystaniem Internetu nazywa się WBT (ang. Web Based Training).³⁴

P. Francuz pojęciem e-learning nazywa „narzędzia i techniki kreacji oraz przekazu wiedzy za pośrednictwem Internetu”.³⁵

Wraz z uruchamianiem przez instytucje edukacyjne kolejnych usług w Internecie (stron WWW, zapisów na zajęcia, oficjalnych kanałów

---

³³ Zob. B. A. Galwas (i in.), *Edukacja w Internecie*, „Przegląd Telekomunikacyjny. Wiadomości Telekomunikacyjne”, 2001, nr 5-6.

³⁴ Zob. S. Szablowski, *E-learning dla nauczycieli*, Rzeszów 2009, s. 12.

³⁵ Zob. P. Francuz, *E-Learning a kształcenie uniwersyteckie*, „Ethos” nr 85-86 styczeń-czerwiec 2009, s. 185.

komunikacji), wzrastało zainteresowanie e-learningiem. Początkowo najczęściej wykorzystywanymi narzędziami były: poczta e-mail, fora dyskusyjne, które umożliwiały kontakt grupy osób oraz czaty, dzięki którym rozmawiano w czasie rzeczywistym. Materiały dydaktyczne, zadania, rozwiązania przesyłano do zainteresowanych lub publikowano w Internecie z ograniczeniami dostępu. Wraz z rosnącą potrzebą zarządzania kontaktami z uczniami i udostępnianymi materiałami dydaktycznymi, powstało oprogramowanie, które z jednej strony rozwiązywało problem dostępu i komunikacji, z drugiej symulowało zajęcia prowadzone stacjonarnie, nazwane platformami e-learningowymi.

Biorąc po uwagę stopień zaangażowania nauczycieli i uczniów w proces dydaktyczny, wyróżnia się cztery podstawowe modele stosowane przy nauczaniu na odległość:

Baza wiedzy czyli repozytorium materiałów. Model ten oznacza dostęp do udostępnionych materiałów określonej grupie osób. Istnieją odpowiednie narzędzia umożliwiające składowanie materiałów, ich katalogowanie i przeszukiwanie, np. 'wiki'. Na uczelniach są to najczęściej miejsca gromadzenia materiałów indywidualnych osób – dydaktyków, naukowców, zaś same zajęcia są w tym modelu wyłącznie stacjonarne. Baza wiedzy jako miejsce gromadzenia treści edukacyjnych jest używana przez firmy i instytucje publikujące przewodniki, instrukcje czy uporządkowane listy pytań i odpowiedzi (ang. *FAQ: Frequently asked questions* lub *Q&A: Questions and Answers*).

Samoobsługowe kursy, udostępniane na platformie e-learning lub przygotowane, jako samodzielne oprogramowanie. Uczestnictwo w takim kursie nie przewiduje interakcji z nauczycielem. Proces dydaktyczny, zaliczenie materiału, nawet wydruk certyfikatu są w pełni zautomatyzowane. Takie kursy są odpowiednie przy potrzebie opanowania zamkniętej, konkretnej wiedzy, np. przysposobienie biblioteczne dla studentów czy szkolenia z zakresu BHP. Kursy tego typu są chętnie stosowane przez firmy i instytucje.

Szkolenie z nauczycielem, czyli właściwy e-learning. Nauczyciel jest autorem materiałów lub prowadzi zajęcia na bazie materiałów przygotowanych przez kogoś innego. Szkolenie takie może wymagać

pojawienia się uczniów w określonym czasie, aby uczestniczyć w spotkaniu w jednym czasie (np. w czacie, wideokonferencji czy wykładzie). Kurs ma określony scenariusz, tempo udostępniania materiałów (np. raz w tygodniu), wymaga interakcji z nauczycielem, rozwiązywania zadań i pewnej dyscypliny czasowej.

Szkolenie komplementarne (mieszane, blended learning). Takie szkolenie zakłada, że część zajęć jest prowadzona on-line, a część stacjonarnie. Scenariusz powinien być tak przygotowany, aby efektywnie rozłożyć materiał – przeznaczając na moduły on-line materiały do czytania, przygotowania, testy, instrukcje, w zajęciach stacjonarnych zaś planować takie działania, które trudno przeprowadzić zdalnie, na przykład warsztaty czy ćwiczenia w laboratorium.³⁶

Współczesny e-learning w szkołach wyższych

Szkoły wyższe w Polsce

Nawet pobieżna lektura stron internetowych należących do wyższych uczelni wskazuje, że wiele z nich ma w ofercie e-learning, choć przekazywane informacje nie odnoszą się zazwyczaj do stosowanego modelu nauczania. Polskie prawo nie pozwala na prowadzenie kierunków studiów całkowicie przez Internet, wprowadzając istotne ograniczenia w zakresie ilości zajęć on-line i sposobu egzaminowania. Możliwe jest stosowanie nauczania zdalnego w kursach pozauniwersyteckich, dodatkowych i do pojedynczych przedmiotów. W ten sposób do oferty kursów e-learningowych szkół wyższych weszły takie przedmioty, jak przysposobienie biblioteczne, szkolenia z zakresu bezpieczeństwa i higieny pracy oraz szkolenia przeciwpożarowe.

Warto przyjrzeć się pod tym kątem wybranym uczelniom. Kryterium wyboru nie jest ilość lub jakość materiałów czy zajęć prowadzo-

---

³⁶ Zob. A. Bronk (i in.), *Takie rzeczy to tylko w erze... e-learningu*, „e-Mentor” nr 3 (15) 2006, s. 20.

nych w e-learningu, ale pojawiająca się wartość dodana, jak wydawany periodyk czy udostępniane kursy e-learningowe.

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie (SGH)

Organizacją zajęć e-learningowych na tej uczelni zajmuje się Dział Rozwoju Edukacji SGH. Przedmioty prowadzone w e-learningu odpowiadają wykładom w nauczaniu stacjonarnym, ale są wzbogacone o interaktywne treści. Wykłady prowadzone są przez wykładowców SGH, często we współpracy z innymi wykładowcami polskich czy zagranicznych uczelni. Aktywność studenta on-line stanowi ważny składnik oceny końcowej, obok egzaminu w formie tradycyjnej. Uczelnia oferuje zajęcia na dwóch platformach e-learningowych, www.e-sgh.pl – platforma dedykowana SGH i www.econet.pl – przestrzeń współpracy akademii ekonomicznych. Ponadto jako narzędzie nauczania traktowane są autorskie strony edukacyjne pracowników dydaktycznych, noszące zbiorczą nazwę *Niezbędnik e-sgh*.³⁷

Szczególnie interesujące z punktu widzenia e-learningu jest recenzowane czasopismo *E-mentor*³⁸, wydawane przez Szkołę Główną Handlową od 2003 roku w formie papierowej i elektronicznej. SGH jest też współorganizatorem cyklu konferencji środowiskowych pod nazwą E-edukacja w ekonomicznym szkolnictwie wyższym, których odbyło się dziesięć edycji, przekształconych ostatnio w Kongres Rozwoju Edukacji. Zarówno e-mentor, jak i konferencja są cennymi źródłami materiałów naukowych na temat e-learningu, opisów doświadczeń praktyków, metod nauczania oraz przykładów wykorzystania e-learningu poza edukacją rozumianą ściśle jako działalność instytucji edukacyjnych.

---

³⁷ <http://oferta.sgh.waw.pl/pl/e-learning/Strony/default.aspx>

³⁸ <http://www.e-mentor.edu.pl/>

Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie³⁹ (AGH)

E-learningiem zajmuje się Centrum e-Learningu AGH⁴⁰, które świadczy usługi przygotowania materiałów elektronicznych dla osób prowadzących zajęcia, szkolenia z metodyki, narzędzi i technik e-Learningowych oraz wspiera przygotowanie zajęć. Celem zajęć zdalnych jest wsparcie kształcenia prowadzonego metodami tradycyjnymi, z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi i środków przekazu, w tym wideokonferencji, symulacji i wirtualnych laboratoriów. AGH prowadzi i udostępnia zajęcia na dwóch platformach e-learningowych. Pierwsza z nich, Uczelniana Platforma e-Learningowa⁴¹ zawiera kursy dla pracowników i studentów. Druga, Open AGH to repozytorium Otwartych Zasobów Edukacyjnych, z którego można legalnie, za darmo pobierać udostępnione materiały i używać je do własnych celów. Można bezpłatnie uczestniczyć w kursach e-learningowych, wśród których znajduje się szczególnie interesujący, z punktu widzenia autorki, kurs *Wprowadzenie do e-learningu*⁴².

Podobną inicjatywę, czyli udostępnianie otwartych zasobów edukacyjnych i kursów dla wszystkich zainteresowanych, podjął Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (UMK). Na *Portal Edukacyjnym UMK* znajdują się kursy między innymi z zakresu metodyki e-learningu⁴³, techniki, prawa autorskiego i biznesu⁴⁴.

Polski Uniwersytet Wirtualny (PUW)

PUW stanowi część Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi. Pomyślany był początkowo jako uczelnia wyłącznie wir-

---

³⁹ <http://www.agh.edu.pl/>

⁴⁰ <http://www.cel.agh.edu.pl/>

⁴¹ <http://moodle.cel.agh.edu.pl/www/>

⁴² <http://open.agh.edu.pl/course/view.php?id=19>

⁴³ <https://moodle.umk.pl/OtwarteZasoby/course/view.php?id=9>

⁴⁴ <http://portal.umk.pl/>

tualna, oferująca nauczanie przez e-learning. Jak inni, musi jednak podporządkować się wymogom prawa i obecnie wymaga przyjechania na uczelnię na 2-3 zjazdy w semestrze oraz na egzaminy końcowe. Główny proces dydaktyczny prowadzony jest jednak przez Internet, na wszystkich poziomach nauczania – studia I stopnia licencjackie i inżynierskie, studia magisterskie i podyplomowe. W ciągu 10 lat działalności ich studia ukończyło ponad 15 tysięcy absolwentów, zaś obecnie na platformach zdalnego nauczania PUW znajduje się kilkanaście tysięcy kursów e-learningowych.⁴⁵

Jak widać z tego krótkiego przeglądu, polskie uczelnie traktują e-learning jako wspomaganie zajęć stacjonarnych, oprócz PUW, stosującego odwrotne podejście. Jest to w dużej mierze warunkowane przez ograniczenia prawne. Udostępnianie treści w sposób otwarty jest raczej wyjątkiem, niż normą, ale istniejące repozytoria z pewnością są warte uwagi.

Szkoły wyższe poza Polską

Na uczelniach za granicami Polski sprawa e-learningu wygląda zgoła odmiennie. E-learning jest uznawany za pełnoprawną formę nauczania, stosowany często i chętnie. Uczelnie prowadzą zajęcia za pomocą e-learningu, często i hojnie udostępniają materiały dydaktyczne i kursy. Wiele z nich ma własne edukacyjne kanały w serwisie YouTube i wirtualną przestrzeń w kreowanym przez koncern Apple iTunes U. Poza tym uniwersytety angażują się we wspólne projekty, tworząc platformy zdalnego nauczania, na których umożliwiają dostęp do kursu zainteresowanym z całego świata.

---

⁴⁵ <http://www.puw.pl/o-puw/polski-universytet-wirtualny>

Open University⁴⁶ (OU)

Utworzony w 1969 roku w Wielkiej Brytanii Open University od początku opiera się na nauczaniu na odległość. Godne wzmianki jest, że został utworzony i po dziś dzień jest finansowany przez państwo. Na stronach Open University można przeczytać informację, że obecnie na tej uczelni studiuje 190 000 studentów.

OU oferuje kursy na każdym poziomie nauczania: uniwersyteckie, podyplomowe i specjalistyczne. Niektóre z nich mogą być prowadzone wyłącznie zdalnie, inne wymagają przyjazdu do któregoś z oddziałów szkoły, celem uczestnictwa w warsztatach praktycznych.

Oferta OU zawiera, co godne zauważenia, liczne kursy otwarte dla wszystkich zainteresowanych (w modelu kursów samoobsługowych) na wydzielonej platformie internetowej OpenLearn. Kursy te zostały opatrzone licencją Creative Commons, co pozwala je pobrać i wykorzystać w przygotowaniu własnych kursów e-learning.⁴⁷ To jednak nie wszystko – poza udostępnianiem kursów do uczestnictwa i do pobrania, uniwersytet ten posiada też bazę publikacji na platformie Open Research Online⁴⁸, liczne filmy na Youtube⁴⁹ oraz podcasty i videocasty w serwisie iTunesU⁵⁰.

Massachusetts Institute of Technology (MIT)

MIT posiada od 2001 roku platformę zdalnego nauczania pod nazwą MIT OpenCourseWare⁵¹. Uczelnia ta nie tylko udostępnia własne materiały i kursy e-learning, ale jest jednym z inicjatorów udostępniania otwartych wolnych zasobów edukacyjnych przez uczelnie na całym świecie. W tym celu stworzono konsorcjum OpenCourseWare (OCW),

---

⁴⁶ <http://www.open.ac.uk/>

⁴⁷ <http://www.open.edu/openlearn/>

⁴⁸ <http://oro.open.ac.uk/>

⁴⁹ <https://www.youtube.com/ou>

⁵⁰ <http://www.open.edu/itunes/>

⁵¹ <http://ocw.mit.edu/index.html>

którego celem jest stworzenie dostępu do wysokiej jakości wiedzy ludziom na całym świecie. Obecnie członkami The Open Education Consortium jest prawie 300 uczelni i instytucji z całego świata, w tym wspomniany Open University, a z Polski AGH.

Projekty międzyuczelniane

Massachusetts Institute of Technology wraz z Uniwersytetem Harvarda stworzyły platformę edX, na której udostępniane są kursy video z różnych dziedzin i dyscyplin. Kursy są darmowe, dostępne dla wszystkich na całym świecie; trwają kilka a czasem kilkanaście tygodni, kończą się testem lub serią testów. Archiwum kursów jest dostępne na platformie i można wracać do już przerobionych materiałów.⁵²

Uczelnie łączą siły tworząc kursy zwane MOOC, czyli Massive Open Online Courses (Masowe Kursy Otwarte Online).

MOOC oznacza kursy na poziomie uniwersyteckim, w których można uczestniczyć bez konieczności kończenia całego kierunku studiów. Konsorcja takich uczelni jak MIT, Harvard i Berkeley i Uniwersytet Stanforda⁵³ oferują kursy w takiej formule. Można zatem studiować na Stanfordzie i MIT jednocześnie, bezpłatnie lub za niewielką dobrowolną opłatą, bez konieczności przechodzenia przez rekrutację. Kursantom nie potwierdza się kwalifikacji zdobytych na takich kursach, ale oferuje się dodatkowy, płatny egzamin certyfikujący.

Specyfiką tych kursów jest dostęp do materiałów bez kontaktu z nauczycielem, ale w kontakcie ze społecznością. Materiały są często oparte na filmach (np. nagrania wykładów), metodą sprawdzania opanowania materiału są automatycznie sprawdzane testy i zadania, natomiast kontakt ze społecznością ma realizować dodatkowe funkcje - współpracy w grupach, wzajemnej pomocy, a nawet wzajemnego oceniania⁵⁴.

---

⁵² <https://www.edx.org/> [2016-05-28].

⁵³ coursera.org

⁵⁴ O kursach MOOC można przeczytać na stronie: <http://www.thecompleteuniversityguide.co.uk/distance-learning/moocs-%28massive-open-online-courses%29/> [2016-04-02].

E-learning poza szkolnictwem wyższym

Oprócz szkół wyższych, wiele instytucji edukacyjnych oraz instytucji kultury włącza szkolenia na odległość do swojej działalności. Wśród nich znajdują się szkoły językowe, muzea i galerie sztuki, archiwa, biblioteki, instytucje badawcze, a nawet wydawnictwa. Istnieje wiele platform e-learningowych oraz liczne aplikacje na komputer i smartfon.

Muzea jako instytucje edukacyjne chętnie przenoszą informacje o swoich zbiorach do Internetu, udostępniają informacje o swoich zbiorach. Niektóre przygotowały szkolenia e-learningowe, dobrym przykładem tego rodzaju działalności edukacyjnej jest Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Instytucja ta zamieściła na swoich stronach szereg szkoleń związanych ze zbiorami, np. „Symbolika malarstwa średniowiecznego” czy „Entrata - rzecz o przesławnym wjeździe Raziwiła do Rzymu”.⁵⁵

Na uwagę zasługuje też inicjatywa Google Cultural Institute, która przynosi do przestrzeni wirtualnej liczne muzea i dzieła sztuki. Można odbyć wirtualną wycieczkę po muzeum, poruszając się po odwzorowanych salach, zbliżając się do eksponatów znacznie bardziej, niż jest to możliwe w rzeczywistości. Można w ten sposób obejrzeć wnętrza Muzeum Narodowe w Warszawie i poszczególne obrazy z dokładnością nawet do każdego pociągnięcia pędzla – jako przykład można wskazać obraz Wincentego Kasprzyckiego pn. „Wystawa Sztuk Pięknych w Warszawie 1828 roku”, który zawiera wiele szczegółów, widocznych znakomicie na ekranie komputera, co umożliwia zapoznanie się z dziełem jeszcze przed wizytą w muzeum.⁵⁶

⁵⁵ Lista szkoleń Muzeum zamieszczona jest na stronie [http://www.wilanow-palac.pl/szukaj?b=1200&q=&t\[\]=7#a=1&l=7&q=&t\[\]=7&b=2002](http://www.wilanow-palac.pl/szukaj?b=1200&q=&t[]=7#a=1&l=7&q=&t[]=7&b=2002) [2016-04-23].

⁵⁶ Adres, pod którym można zobaczyć zbiory Muzeum Narodowego w Warszawie: <https://www.google.com/culturalinstitute/asset-viewer/muzeum-narodowe-w-warszawie/xAFeYrf3rgdi2Q?projectId=art-project>. Obraz można obejrzeć pod adresem: <https://www.google.com/culturalinstitute/beta/asset/wystawa-sztuk-pi%C4%99knych-w-warszawie-1828-roku/TQGRb9ICL4BOhQ>

Wiele instytucji kultury zamieszcza w Internecie swoje zbiory, dając często jedyną okazję zapoznania się z eksponatami wszystkim chętnym. The Israel Museum w Jerozolimie prowadzi serwis internetowy pn. Cyfrowe Zwoje z Morza martwego (ang. The Digital Dead Sea Scrolls), gdzie można szczegółowo i w dużym przybliżeniu obejrzeć zwoje z Qumran. Ben-Zvi Institute, również z Jerozolimy, udostępnia kodeks Aleppo, cyfrową wersję jednego z manuskryptów biblijnych z genizy kairskiej. Virtual Manuscript Library of Switzerland udostępnia serwis e-codices, gdzie można obejrzeć między innymi Kodeks z Sankt-Gallen (online) zawierający Ewangelię św. Mateusza w wersji Vetus Latina. University of Cambridge Digital Library zaś prezentuje Kodeks Bezy (online) zawierający grecki i łaciński (Vetus Latina) tekst Ewangelii św. Łukasza. W internecie znajdziemy też przekład trzynastowiecznej Biblii paryskiej, ze zbiorów Bibliothèque Nationale. W serwisie Bibles-Online.net można obejrzeć wiele zdigitalizowanych wydań Biblii, między innymi Nowy Testament Erazma z 1519 r. Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa udostępnia online między innymi Biblię Brzeską i Biblię Nieświeską. Serwis polona.pl, który prowadzi Biblioteka Narodowa, udostępnia fotograficzną kopię cyfrową stron Psalterza floriańskiego. Przykładów jest o wiele więcej, pojemność i łatwość dostępu Internetu pozwalają instytucjom kultury upowszechniać swoje zbiory⁵⁷.

Coraz częściej nauczyciele szkół podstawowych i ponadpodstawowych, a nawet korepetytorzy samodzielnie zaczynają wspierać e-learningiem prowadzone zajęcia. Pozwala im to na łatwą wymianę materiałów i efektów pracy z uczniami oraz znacznie skraca drogę kontaktu.

---

⁵⁷ Zwoje z Qumran: <http://dss.collections.imj.org/il/> [2017-11-19]; Kodeks Aleppo: <http://www.aleppocodex.org/> [2017-11-19]; Kodeks z Sankt-Gallen: <http://www.e-codices.unifr.ch/en/csg/0051/003> [2017-11-19]; Kodeks Bezy: <http://cudl.lib.cam.ac.uk/view/MS-NN-00002-00041/1> [2017-11-19]; Biblia paryska: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b105110550/f1.image.r=biblia> [2017-11-19]; Bibles-Online.net: <http://www.bibles-online.net/1519/NewTestament/1-Matthew/> [2017-11-19]; Biblia Brzeska: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=2752&from=publication> [2017-11-19]; Biblia Nieświeska: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=120458&from=publication> [2017-11-19]; Psalterz floriański: <https://polona.pl/item/52212659/> [2017-11-19].

Firmy i instytucje, które nie zajmują się edukacją, często korzystają z e-learningu do szkolenia własnych pracowników, kiedy pracownicy muszą przejść szkolenia wymagane prawem, np. z zakresu BHP, bezpieczeństwa danych czy specjalistyczne szkolenia dla potrzeb danego stanowiska – realizując tym samym potrzebę *just-in-time learning*.

Podsumowanie

Rozdzielenie geograficzne i czasowe nauczycieli od uczniów nie jest przeszkodą w przekazywaniu czy nabywaniu wiedzy. Nauczanie na odległość rozwijało się, począwszy od kursów korespondencyjnych, poprzez różnego rodzaju przekaz głosowy i wizyjny, aż do kursów realizowanych przez technologie komputerowe i Internet. Wraz z medium przekazu zmieniały się metody, środki i formy nauczania zdalnego.

Stawiało to nowe wymagania przed nauczycielami, którzy oprócz umiejętności przekazywania wiedzy musieli dostosować formę przekazu do medium. Stąd konieczność nie tylko adresowania wypowiedzi pisemnie do poszczególnych uczniów, ale również przemawiania do niewidzialnego audytorium poprzez radio, czy do osób istniejących potencjalnie za odbiornikami telewizyjnymi. Naturalnie, z pojawianiem się kolejnych urządzeń i rozwojem technologii, konieczne staje się posiadanie kompetencji w zakresie tego sprzętu lub współpraca z osobami, które biegle się nimi posługują.

Nauczanie na odległość zmieniało też sposób uczenia się, wymagając organizacji czasu oraz systematycznej nauki w stopniu większym niż standardowy, stacjonarny sposób nauczania.

Nauczanie na odległość w końcu musiało wypracować własną metodykę – sposób dzielenia przekazywanego materiału, przygotowywania zadań utrwalających i sprawdzających, opracowanie harmonogramu oraz angażowania odbiorców kursów w działania związane z edukacją i tworzeniem relacji społecznych uczestników kursów zdalnych.

Współcześnie wszechobecny i wszechdostępny Internet umożliwia nie tylko znalezienie dowolnej informacji, ale też i tworzenie ich

przez każdego uczestnika globalnej społeczności. Nie pozostaje to bez wpływu na e-learning. Nauczyciel ma do dyspozycji nieprzebrane zasoby edukacyjne, którymi może się posługiwać przy tworzeniu kursów a uczniowie mają ogromny dostęp do źródeł wiedzy. W tej sytuacji ucznia można w znacznym stopniu angażować w przygotowywanie i uzupełnianie materiałów szkoleniowych, tworząc zarówno portfolio ucznia, jak i coraz bogatszy merytorycznie i ciekawszy kurs.

Zmiana sposobu nauczania w zależności od medium przekazu, powstawanie i rozwój metodyki nauczania zdalnego, sposób tworzenia i wykorzystywania e-learningu przez instytucje edukacyjne, a wreszcie umiejętność organizacji czasu i motywacji wśród uczniów – wszystkie te zagadnienia stanowią interesujące obszary do dalszych badań i dociekań.

Bibliografia:

Źródła

Kronika Uniwersytetu Lwowskiego, s. 73, dostęp on-line <https://archive.org/details/kronikauniwersy00lwowgoog>

Opracowania

- A. Bronk (i in.), *Takie rzeczy to tylko w erze... e-learningu*, „e-Mentor” nr 3 (15) 2006, s. 20.
- K. Farnsworth, T. Bevis, *A Fieldbook for Community College Online Instructors*, Amer. Assn. of Community Col, 2006, s. 6.
- P. Francuz, *E-Learning a kształcenie uniwersyteckie*, „Ethos” nr 85-86 styczeń-czerwiec 2009, s. 185.
- B. Galwas (i in.), *Edukacja w Internecie*, „Przegląd Telekomunikacyjny. Wiadomości Telekomunikacyjne”, 2001, nr 5-6.
- A. Herba, *Nauczanie na odległość – wczoraj i dziś*, „Nauczyciel i Szkoła” 3-4 (44-45), 2009.
- S. Hodge-Hardin, *Interactive Television in the Classroom: A Comparison of Student Math Achievement Among Three Instructional Settings* (1995).

- Electronic Theses and Dissertations. Paper 2921. <http://dc.etsu.edu/etd/2921>
- B. Holmberg, *The Evolution of the Character and Practice of Distance Education*, Open Learning, June 1995, <http://www.c31.uni-oldenburg.de/cde/found/holmbg95.html>
- S. Juszczak, *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów, Multimedialna Biblioteka Pedagogiczna*, Toruń 2002, s. 125.
- K. Karauda, *Historia w perspektywie edukacji zdalnej (distance learning 'u – DL) w UMCS IK*, „Kultura i Historia” nr 1/2001, s. 26.
- S. Szablowski, *E-learning dla nauczycieli*, Rzeszów 2009, s. 12.

Artykuły opublikowane w Internecie i strony internetowe

- Mirosław J. Kubiak, *Wirtualna edukacja po polsku*, <http://www.computer-world.pl/news/282183/Wirtualna.edukacja.po.polsku.html>
- G. Olszanowski, *Moodle – platforma Open Source dla wspomagania kształcenia na odległość*, <http://kis.pwszchelm.pl/publikacje/IV/Olszanowski.pdf>
- Hans S Hermod, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12922>, szwedzki słownik biograficzny (art. Sven Em Ohlon), w języku szwedzkim.
- Tveterås, Egil. (2009, 13 lutego). Ernst G Mortensen. W norweskim słownictwie biograficznym. Źródło: 9 listopada 2017 r ., https://nbl.snl.no/Ernst_G_Mortensen [2017-11-09].

From Correspondence Courses to E-learning. Past and Present Distance Learning

Summary

History of distant education is interesting not only for historians. Back in XIX century correspondence courses appears in small schools and soon on universities. In XX century technology throw fast so many of inventions had huge influence impact in learning media and methods; therefore educational radio and television appears. Thanks to expanding computer and network technology, soon appear web-based and internet-based courses. E-learning is regarded as a 'new' form of learning that uses Internet to deliver customized, often interactive, learning materials and programs to all who need to learn.

Nowadays many polish and abroad universities and educational institutions use e-learning in many forms. Article tries to show some of them with and their presence in contemporary education.

Key words: e-learning, distance learning, correspondence courses, history of distant education, e-learning in Poland